

PETŐ ZSOLT

Aczél Géza: (szino)líra 2.

Jelenkor, 2018



PETŐ ZSOLT (1970) Debrecen

Nagyapám többször is elmesélt egy történetet gyerekkoromban. Hol az udvari ruhaszárítóra aggatott, nyúzott nyulaktól pár méterre, hol épp a tető attikáját velem kettesben takarítva került elő emlékeiből József Attila. A félig rothadt leveleket és a zöld, tüskés gubacsokat gyűjtöttük bádogyöd-rökbe a hódmezővásárhelyi ház tetőfolyosóján, amikor újra elhangzott, hogy a húszas évek végén itt, a Kinizsi utcán sietett végig a költő, a Marx kocsmá felé. Persze „igazi úriember módra hordva kabátját”. Merthogy ez volt a legfontosabb, az úriemberség és a kabát viszonylata. Volt tanárom, Szigeti János, hódmezővásárhelyi hely- és sakk-történész *József Attila Hódmezővásárhelyen* című tanulmányából azonban az derül ki, hogy József Attila ilyenkor nem a kocsmá felé sietett, hanem a Galyasi Miklós-féle Műverembe, ahol az irodalmi viták mellett mindig akadt „forró, finom feketekávé és friss, foszlós fehérkenyér”.

Úgy tűnik, a *költőles*, hogy elsuhanni látjuk a művészeket, nálunk családi hagyomány. Csak én Debrecenben, a Piac és a Csapó utca sarkán látom feltűnni Aczél Gézát lépten-nyomon. Magas, vékony alakja az igazított bajusszal kiemeli környezetéből. Sokáig kerülgettem a dolgot, hogy komolyabban szembenézzek lírai munkásságával, pedig már a húszas éveimtől fogva olvasom őt, rádadásul itt, a civis honban megjelenő Alföld folyóiratot is, amelynek Aczél Géza 1993-tól a 2015-ös év végéig főszerkesztője volt, s mostantól visszszámolva már több mint negyven éve publikál ezeken az oldalakon.

Néhány, általam igencsak szavahihetőnek számító kritikus írásából nyilvánvalóvá vált, hogy bár harminc éve láthatom bandukolni az ajaki születésű debreceni költőt, manapság már nem ugyanazt a habitusú embert figyelem, mint a kilencvenes években. „A költő munkássága az utóbbi tíz évben valóban radikálisan újult meg. Ez már Angyalosi Gergely irodalomtörténész véleménye, aki szerint ennek a költészetnek a hagyományokhoz való »reignált ragaszkodás« és a minden újdonságra való nyitottság a titka, valamint az a szerethető személyiség, aki a művekben megjelenik.” Kácsor Zsolt *Költő a kirakatban* című 2008-as cikke mellett Bán Zoltán András is megfogalmazta 2010-ben a *(kont)ra)galopp* című kötet kapcsán, hogy: „Aczél Géza

mint költő évek, már-már évtizedek óta járja a maga igen következetes és többek közt ezért is kaplengengetést érdemlő útját. Ennek persze meg is van a maga eléggé elszomorító, de Magyarhonban unalmasan ismerős eredménye: költőként alig említik a nevét (ugyanakkor Kassák-monográfiája megkerülhetetlen alapkönyv, és ezért állandó hivatkozások tárgya az irodalomtörténészek körében). Aczél az elmúlt években egy látszólag hipermodern versidomot alakított ki, amely első pillantásra nehezen kódolható és fárasztó, de amely közelebbi ránézésre nagyon ravaszul hagyományos, vagy legalábbis korántsem utálja a tradíciókat.” Mindenesetre az imént idézett *Költő a kirakatban* című cikkben olvasható, amint Aczél Géza épp József Attiláról merengve önjellemzést is ad: „Hogy megvénültem, már csak két dolog érdekel igazán, a vers és a szegények – mormolja, és hosszan elmereng a folytatáson.”

Legújabb verseskötönyve, a *(szino)líra 2.* formáját tekintve nem különbözik az első *(szino)líra* kötetétől, amely négy éve jelent meg. A tizenkét soros, központozatlan és nagybetűk nélkül írott, belső rímekre épülő, „faltól falig” versekről bővebb műkritikát Tóth Zsuzsannától olvashatunk, aki Temesi Ferenc szótárregényéhez hasonlítja ezt a szerkezetet. „A *(szino)líra*, Aczél Géza legújabb verseskötete – a sorban már a 13-ik, az első 1975-ben jelent meg – egy lírai szótár első kötetének tekinthető. Egyelőre az ábécé első két betűjére épül. Ha belegondolunk, hogy a kétszáz szócikkkel csupán két betűt fed le, úgy tűnik, eleve torzónak készül. A szerkezet hasonlítható például a *Porhoz*, Temesi Ferenc szótárregényéhez – a laza asszociációk azonban szigorú költői formába rendeződnek. Ezt a ritmikus prózát többen hasonlítják az arab eredetű makámákhoz, amelyek többnyire humoros, anekdotikus jellegűek voltak, s csak később telítődtek filozofikus tartalommal. Aczél kompozícióit illetően vállalja a hasonlítást, bár sokszor nélkülözi az eredeti makámák humorát.” Nos, ha humorral nem is sokszor (bár azért fel-felüti fejét a szarkazmus: „néha a családban viccesen úgy hívtak te családi pótlék” – *alapbér*), mély mondanivalóval lépten-nyomon találkozunk a debreceni költő tizennegyedik, az *al-ig* eljutó kötetében. Igazából már a cím is elgondolkodtató. Nem lehet nem észrevenni, hogy a *(szino)líra*





hangalakjában a *szinonimára* játszik rá. Amelynek eredeti, görög jelentése a „közös név” – szünönümosz. Az árnyalt jelentést lehetővé tevő szinonima azonban jelen esetben közös líra, amely a versek árnyalhatóságát, s a közös verselés lehetőségét veti fel. A közösséget (egységet) azonban pontosan úgy teremti meg Aczél, ahogyan a verseiben is a szépséget adó rímeket: belülről. A magány úgy válik *szinová*, ha beleolvas valaki a kötetbe. Mert egyedül van a költő és verse is, míg olvasottá nem válik. Íme, a szegénységet leíró egyik sora: „A hetedikről nézve meghosszabbított különös élményként ma is felkavar ott lent / a hidegben füvet kaparászók sárga mellénye és a nélkülözések megalázott uzsonnája túl olcsó / demagógiaként hessentem el amint a parvenü gög telepedne rája rákapva a torz ideológiákra” (*alighanem*). A költő nem hatással kíván lenni, azért ír, hogy a versbe belépő olvasó és a költői ihlet kiforrott sorai találkoznak. A (*szino*)líra szerzője egy különös gesztusra kéri az olvasót. Önmagát mint költőt nem tolja előtérbe, a verseket ajánlja fel arra, hogy az olvasó elméjében váljon arannyá az alkotó által leírt líra. A kassági gondolat, „s tudtam csak föl kellene hasítani a szügyemet és tiszta / arany csurogna ki a szivemből”, melyet az avantgard költője *A ló meghal, a madarak kirepülnek* című versében fogalmaz meg, a megváltó mozzanatot elveszíti. De ezzel egy időben egy másféle terhet és felelősséget ró a befogadóra Aczél Géza. Líráját tovább kell gondolni. A belső átalakulás csak akkor válik lehetségessé, ha a (*szino*) szóról leválik a zárójel. A kötet ki nem nyitva felbontatlan matematikai jel marad csupán. Fellepozva azonban (mintegy a zárójelet felbontva), a vers olvasója által, konkrétan az olvasóban válik eleggyé a líra. Ahogy a *Túlemelt főzelék* című cikkben oly szerencsésen megállapítja a szerkesztő, Reményi József Tamás: „Mondhatni: alkalmazott avantgárd az övé.”

A (*szino*)lírikus költészetnek (sic!) az egyik legjellemzőbb vonása, hogy a konyhában (ahol minden bensővé válik) kezdődik, és a teleologikus elutasításáig tart: „mostanában már kedvetlenül élek az ünnepeket sose szerettem így aztán közönyösen kezdtem / a karácsonyi estebédnek legfeljebb az a hamisan üde érzés borzongatott hogy magam szintjén közelítgetem a plafont extra kacsamellel s burgonyakrokkelt lesz hozzája igaz csak fagyasztott” (*alighogy*). Másutt a panelélmény helyett a disznóvágás jelenti a propedeutikát a költő megértéséhez: „a malacokkal nem szabad megbarátkozni mondta egyszer nagyapám mert utána nagyon nehéz / nyakuk alá beszúrni a kést s gőzölgő vérüket kopott lábasba

folyatva gyorsan vinni is a plattrá” (*alja*). Ilyen gondolatokat már régóta papírra vet Aczél, hiszen ha csak a Jelenkor lapjait forgattuk 2002-ben, akkor is az asztalunkra ugrott a „*főtt krumpli*” című vers: „nagyanyámék városiak voltak de a kertes házba a disznóól még belefért / ott jobbra a nyári konyha és a kamra után a hatalmas birsfa előtt / ismertem minden évben a mangalicát különösebb barátkozás nélkül / sosem vonzott ugyanis magánzó rőfögésük és a friss trágyaszag / ám a teraszra a bordó nagy lábosba hűlni tett hójában főtt krumpli / a mostlék mellé ünnepi étük éretlen kamaszként alaposan felizgatott / alig vártam hogy leüljön kissé a forró gőz s kapkodni kezdtem / főnről a rózsaszínben duzzadó enyhén megrepedt értelmes gumókat”. A barátkozás a mangalicával tehát elmaradt az Aczél-udvaron (ezt nagyon megjegyezte a költő, mert visszavisszatért rá), ám az ételkészítés szeretete – lett legyen az a vér kisütése vagy egy bonyolult kacsamellrecept elkészítése – megmaradt. Erre persze más bizonyíték is van. Például a *Csülök-könyv* a 154 receptjével, amelyhez még Esterházy Péter írt előszót. Ráadásul Esterházy elől is titkolva a receptek alaptitkát. Itt látszik csak igazán, hogy milyen igaza van Bán Zoltán Andrásnak, mikor egyszerre jellemezte hipermodernnek és ravasznak Aczél Gézát, aki a kelkáposztát is úgy főzi bele a csülökpörköltbe, hogy azt szétfőzve megállapíthatatlan legyen, mitől sűrű a saft. „Nála főszabály, hogy a csülökpörköltbe fél fej kelkáposztát kell belefőzni, mert attól mély, aranybarna színt és különlegesen sűrű, telt állagot kap a paprikás saft. Szét kell főzni a kelkáposztát teljesen, hogy egy cafatka nyoma se maradjon, s akkor még az olyan ínycsemegek sem jönnek rá a titokra, mint Esterházy Péter író, akit Géza bácsi mindig gróf úrnak hív.”

A konyhában főző és az ablakból vagy épp az erkélyről időről időre utcára tekintő s ott a szegényeket megfigyelő Aczél Géza nem először él ezzel a lehetőséggel. A *Túlemelt főzelék* című cikkben ezeket a sorokat lehet olvasni, még a (*vissza*) *galopp* megjelenése előtt: „Innen már csak egy lépés volt az (*ablak*)(*szakács*), a rímekkel, belső rímekkel, ritmikával játszi módon tagolt prózaversfüzér, újabb lépés a legutóbbi kötet, a (*szakma*)*alkony* (2005), amely mintha a főzés szüneteiben az erkélyről szemlélődő/emlékező öregembert szólaltatná meg (Aczél kegyes csalása: a hatás kedvéért vénebbre stilizálja magát a valóságosnál), s még tovább, most már egyenesen az önéletrajz műfajába vezet majd a jövő tavasszal megjelenő (*vissza*)*galopp*.”

Ez a kitekintés, amely a *(szino)líra 2. alighanem* című versében a költőt arra készíti, hogy „a hazai ugart a gályarabokat az örök szenvedőket a tarkón lóttakat az éhező koszos gyerekeket a megerőszkolt nőket” a sárga mellényben kaparászókkal rokonítsa, engem arra készítet, hogy újra-éljem a munkát nagyapámmal, ott fent az attikában. S hogy újra lássam a milliányi zöld gesztenyegubacsot a vásárhelyi Kinizsi utcán, a hosszú árkokban. Aczél ír így a *rabiát*ban a gesztenyéről: „nem hiányzik semmilyen megértés csak a vadgesztenye gubók tövises magánya kulcsra zárt szobákban”. Mindez lassan kezd túlmutatni a véletlen szálain, amelyből, József Attilával szólva, „törvényt szőtt a mult szövőszéke”. Hiszen a nagyapák, gesztenyék mellé joggal felvételt nyerhet a sakkozás el nem múltó emléke is, amely Aczél Gézánál és nálam, olvasónál is meghatározó emlékként jelenik meg. Épp a Kortárs januári számában jelent meg először, még 2017-ben az *állkapocs* című vers – ma már a *(szino)líra 2.* része –, amelynek egyik meghatározó élménye a gyermekkori keresgélés a sportok között. Az elemesportok közül a sakkról így ír a költő: „ambiciózus sportkarrierem / hónapokig a sakk felé vezetett kényelmes csöndben szokogatva rá a szicíliai megnyitásra ám / elég kitartás híján hiába lett középjátékra áttekinthető a tábla az egyensúly már megbillenni / lát-szott rafinált ellenfelek alig várták a végjátékot később futottam mint a nyúl”. Az én emlékem épp a kritika elején idézett Szigeti János tör-

ténelem- és magyartanárhoz kötődik, aki egy korai kirándulásra kísérte osztályunkat, s nagy sakkozó lévén épp engem talált meg partneréül – vesztére, mert csapnivaló játékosnak bizonyultam, s még vissza is kérdezett tőlem, hatodikos kisdíaktól: „Hát ez miféle nyitás?” A válaszom most született meg, Aczél Gézáat olvasva. De nem a szicíliai megnyitás a válasz, hanem *A túlemelt főzelék* című cikk egy részlete: „A cserbenhagyott kisfiú képe biztos fogózó Aczélnál. Mindig szerepelteti, akár görög jelmezben (*Daidalosz oktatja fiát*), akár az elhagyott hinták víziójában vagy később már saját gyermekének látványától/élményétől visszarászolva (*Az emlékek kamatoztatása; A térség kritikája*). A gyerekkor azonban nem (tönkretett) idillként mutatkozik, az érzelmes azonosulás a személyes múlttal nem arra való, hogy a költő a rúmai időkkal szemben könyörtelen állításokat fogalmazzon meg, hanem hogy az önazonosság leg-

elemibb szintjén tudjon keresni: keresni a hiteles hangot az avuló költői előzmények s »a szakma törekeny divatja« között.” Aczél versei bennem bomlanak atomjaikra. Észrevétlenül, mint a kelkáposzta, sűrű szaftot, ezeryi gondolatot képezve. Eltűnik minden zárójel, hogy a teljes líra olvasói élménnyé váljon, összekeveredjen a saját és az övé. Nem gondolom a világ vagy a sors teleológiájának a kötetre való rátalálást, ám ahogyan Aczél Géza írja, magam is élvezkedem sorait olvasva: „a testi fájdalmak között megszáll némi különös nyugalom melyet teleologikussá fajulni nem hagyok de élvezkedem kis hószugarában” (*alj*).

A „faltól falig” versek margójára: Debrecenben szinte sorjáznak az írók, akiket érdemes *költőles* idején szemrevételezni. Bálint Péter, akinek *Búvópatak* című regényéről volt szerencsém annak megjelenésekor kritikát írni, figyelemre méltó lehet Aczél Géza jelen kötetét kapcsán is. A mesekutató, író *Tarvágás* című művében (Tiszatáj, 2006) a madarakat hiányolva így ír: „A mindig éneklő-csivittelő rigók, cinkék, kerti posztáták, rozsdafarkúak, füstifecskék és fakopáncsok színpompás tollukat féltve, bizonyára megbújták a terebélyes dió- és tölgyfák sűrű lombjai között.” S ugyanitt megemlékezik az épp a mesékről nyilatkozó Rousseau-ról is: „Rousseau még így is sok erkölcstelenséggel vádolja a mesét: a szabadságjogok élharcosa kérlelhetetlen is tudott lenni, éppen a jogok és elvek védelmében.” Vajon Aczél Géza is nem épp többszörös *költőles* során akadhatott rá az imént idézett

sorokra, mielőtt megírta a *(szino)líra 2.*-ben található *alkonyat* című versét? A mesekutató Bálint Péter szavainak hatását vélem felfedezni a sorok között: „már észre sem vette a fakopáncsot vagy ha magokat / szorgoskodott össze illatos bokrok alján az ártatlan veréb és nem létezett rousseau-i gondolata”. Majd a vers elejére ugrik vissza a szemem, ami stílusában, lágyságában is emlékeztet Peter Handke *mikor a gyermek gyermek volt* című költeményére (melyet Wim Wenders is idéz *Berlin felett az ég* című filmjében). Aczél sorai a következők: „valamikor úgy volt, hogy a gyerek felébredt és hunyorogva leste a redőnyön átszűrődő aranyos / csíkokat”. Megdöbentő erejű Aczél-líra ez, amely az olvasóból évtizedes emlékeket hoz a felszínre, azokat már-már a költő szavaiból sugárzóznak véve, csak a régi érzést még inkább elmélyíti, talán tömény arannyá teszi. Igazi konyha, talán vegykonyha, melynek asztalánál öröm elidőzni kissé.

